

SZEMLE

MARCUS BULL AND NORMAN HOUSLEY (ED.)

THE EXPERIENCE OF CRUSADING

1. Western Approaches

(Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 307 o.)

Nehéz eldönteni, hogy a keresztes mozgalom és hadjáratok témájának hihetetlen népszerűsége, vagy az angol történész, Jonathan Riley-Smith kétségbevonhatatlan szakmai tekintélye győzte meg a neves kiadót arról, hogy rögtön két kötetben is tisztelegjen Riley-Smith hatvanötödik születésnapja alkalmából.

Riley-Smith 1967-től jegyezte el magát a Johanniták történetével (The Knights of St John in Jerusalem and Cyprus c. 1050-1310, London), amit azután többször is, különféle megközelítésekben, kristálytiszta stílusban, imponáló távolságtartással, de annál kiterjedtebb forrásismerettel tárgyalt, miközben látóköre egyre biztosabban fogta át a keresztes világot, a nyugati és keleti féltekén egyaránt.

Mai értékelői nagy elismeréssel emlegetik, hogy felismerte a prozopográfiai kutatás jelentőségét, s a keresztesek adatbázisát létrehozva új, regionális és genealogikus megközelítésben tudta a korai keresztes háborúk történetét a tudományos világ elé tárni (The First Crusaders, 1095-1131, Cambridge, 1997).

Jelen emlékkönyv első kötete a keresztes mozgalomra vonatkozó általános tanulmányokkal indít. *Marcus Bull* (University of Bristol) a legendák csodáinak a muszlimokra és Jeruzsálemre vonatkozó részletei elemzéséből próbálja megragadni a korai keresztes mentalitást. Meglepő módon, a történetekben Jeruzsálem és az oda tartókat fenyegető veszélyek meglepő állandóságot mutatnak, minként sokszor a Szentföld funkciója sem több, mint egy másik helyről nézve a keresztény világ földrajzi és lelki koordinátáinak a kijelölése. Számos esetben maguk a legendák szentjei könnyítik meg csodás közbeavatkozásukkal a zárándokok útját Jeruzsálembe, aminek szerves tartozéka volt a fogságba esés és megkínzás, a váltságdíj fejében történő szabadulás, ami már 1095 előtt az európaiak gondolkozását befolyásoló nagyhatalású toposzá alakult.

Giles Constable (Institute of Advanced Studies, Princeton) Lisszabon 1147. évi elfoglalásának jelentőségét a Szt. Vince ereklyéi átviteléhez kapcsolódó legendák leírásaiból rekonstruálja. Nem meglepő módon, a hispániai reconquista a hagiografikus források szintjén szervesen kapcsolódott eszmevilághoz és a keresztes irodalmi forrásokhoz.

Norman Housley (University of Leicester) a keresztes háborúk költségvetése XIV. századi forrásainak nézett utána. Megállapítja, hogy a Marino Sanudo Torsello által a század elején megadott, első pillantásra eltűntnek tűnő összegek (pl. 10 gálya éves használata [hajóbérlet, legénység, ellátás] 102 000 forintért) nem járnak messze a valóságtól. VI. Kelemen négy gályáért 112 000 forintot fizetett, igaz három évre. Különösen pontos, hasonlóképpen magas összegekről tanúskodnak a dél-franciaországi adatok, pl. Valois Károly tervezete, vagy a nálunk is ismert Boucicaut számvetése (lovagok 10 forintos havi zsoldjával, és 10 forintos lovankénti ellátási kvótával). Sanudo helyesen jött rá, hogy a fizetett hadsereg hosszabb távon olcsóbb és hatékonyabb, mint a lelkesedéstől fűtött, de kezelhetetlen keresztesekből álló sereg, noha vezetés nélkül az előbbiekre is pusztulás várt, mint azt a Nikápolynál vereséget szenvedett, méregdrágán kiállított nyugati sereg példája sugallja. A háború akkor is igen költséges volt, ha a keresztesek vívták.

Christopher Marshall (kutató) az Itália városállamok 1096–1104 közötti keresztes szerepét elemzi. Újabb bizonyítékokat hoz fel amellet, hogy a jól kitapintható kereskedelmi érdekek mellett a hadjáratok támogatásában erkölcsi és vallási motívumok, ereklyetiszteltük is nagy szerepet játszottak, különösen az első két hadjárat idején.

Jonathan Phillips (University of London) Odo de Deuil VII. Lajos keleti utazása című

műve alapján utal annak fontosságára, hogy a szerzetes St Denisben olvashatta az első kereszties hadjárat történeteit, sőt azok közül egyet, mintegy útikönyvként, magával is vitt a nagy utazásra. A következőkben a szerző Odónak a görögökre vonatkozó kritikáját, Lajos király hadvezetői tekintélyét, a hadtörténeti vonatkozásokat illetően pedig a seregen belüli német-francia erőviszonyt tárgyalja. Utal arra, hogy csak az utókor tartotta Konrádnál jelentősebbnek a francia királyt, maguk a kortársak éppen fordítva látták viszonyukat.

James M. Powell (Syracuse University, New York). III. Ince pápa és III. Alexiosz kapcsolatát vizsgálja a rendelkezésünkre álló források alapján. Egyértelműen úgy látja, hogy a pápa törekvéseinek középpontjában Bizánc megnyerése állt, Alexiosz visszatérítése a Mánuel által folytatott kereszties-barát politikához. Ebben játszott szerepet a bolgárkártya, Kaloján megkoronázása, s ez magyararázza a pápa „ambivalens,” a Konstantinápoly elleni támadást elkerülni akaró viselkedését, ami közvetetten a botrányos zárai eseményekhez vezetett.

Az előbbi témához kapcsolódik a következő tanulmány szerzője is. A tengerészeti vonatkozások neves ismerője, *John F. Pryor* (University of Sydney) a velencei flotta mozdulatait követi nyomon a Konstantinápoly felé eltérített kereszties sereg itineráriumban. A velenceieknek a zárai kalandban való kezdeti „ártatlanságát” azzal védi, hogy a lovak szállítására semmiképpen nem használtak volna speciális „usserii” típusú hajókat, ha nem ellenséges, vagy kikötőt nélkülöző parton készültek volna partra szállni. Maga a típus sokkal drágább volt és nagyobb személyzetet igényelt a „nave”-típusúaknál, márpedig ismerjük az 1201-ben kötött szerződést, amely 4 500 lovak és ló, 9 000 csatlós, 20 000 gyalogos és egy évre (9 hónapra) szóló ellátmányuk szállítására szólt. Konstantinápolyban viszont a lovakok felfegyverkezve, kinyitható ajtón hagyták el a hajókat, s rámpán értek partra (az „usserii” ezek szerint egyfajta korai deszantjarművek lehettek – V. L.). Bizánc ellen készülve egyébként az 50 gálya is szükségtelen volt, amit a velenceiek maguk állítottak ki, hiszen a bizánci flotta akkor köztudomásúlag nem létezett; sokkal inkább Egyiptomra gondolhattak a flotta megrendelésekor – állítja a szerző.

Anna Sapir Abulafia (University of Cambridge) a zsidókkal szembeni tolerancia radikális csökkenését regisztrálja a XII. század folyamán. Ezzel a folyamattal szembeállítva

elemzi Joachim de Fiore egy kisebb, „A zsidók ellen” címmel íródott röpiratát, amely szellemiségében a dél-itáliai, hagyományosan békés együttélés szellemét tükrözi. Maga a kereszties háború, miként általában az erőszak, nem jelentett Joachim számára végső megoldást.

A kereszties háborúk témakörének legnagyobb jogász tekintélye, *James A. Brundage* (University of Kansas) az erőszak, hadviselés és szerzetesség kapcsolatát járja körül, utalva Riley-Smith szellemes hasonlatára, miszerint a kereszties sereg „katonai monostornak” tekinthető. Feltárja az egyháziak hadviselésével és fegyverviselésével kapcsolatos korabeli rendelkezéseket, majd részletesen bemutatja, hogy az egyházjogászok miként találták meg a lovagrendekben a hadakozó egyháziak jogállásának kor által kikényszerített kereteit, mint Johannes Teutonicus is tette.

Penny J. Cole (University of Toronto) a domonkos Humbertus Romanusnak a hitetlen és pogány szaracének elleni kereszties prédikációról írott, 1266 körül traktátusa kéziratos hagyománya alapján von le következtetéseket a mű korabeli népszerűségére és utóéletére vonatkozóan, amit a traktátus 1495-ös ösnyomtatványkiadása tetőzött be. A mű gerince 142 bibliai „themata,” azaz a kereszties prédikáció felépítésében hasznosítható bibliai hely tárgyalása, valamint a híres clermonti pápai felhívás szövegének rekonstrukciója. Humbertus komoly történeti előtanulmányokat folytatott, s joggal jutott arra a következtetésre, hogy céljait, eredményeit és lefolyását illetően az első kereszties háborút kell a kortársak elé példaképként állítani. Ily módon a mű nem egyszerűen prédikációs kézikönyv, hanem figyelemre méltó történetírói alkotásnak is tekinthető.

A kereszties háborúk témakörétől elválaszthatatlan a mindmáig aktuális kérdéskör az „igazságos háború” és a „kereszties háború” összefonódásán és a jogi kodifikálódásának vizsgálata. *H. E. J. Cowdrey* (University of Oxford) a későantikvitástól és Ágostontól követi nyomon a keresztény háború-felfogás változásait, s annak hatását a „kereszties” ideológia kialakulására. John France (University of Wales, Swansea) klasszikus munkájának emléket állítva a háborús erőszak és csataterén bekövetkező emberölés megítélésének gyökereire keresi a választ, amit a X–XI. századi legendák, különösen aurillac-i Gerdalus életírása alapján helyez új megvilágításba.

Végül *Christoph T. Maier* (University of Zürich) egy új forráscsoport, a XIII. száza-

di „moralizáló bibliák” képi ábrázolásainak kereszties vonatkozásaira hívja fel a figyelmet. A bibliák a közkeletű felfogásnál sokkal nyitottabb műfajt képviseltek, értelmező változataikban (a „historizáló bibliákban”) a Nagy Sándor- és Attila-történetek közül, jelen esetben pedig, illusztrált változataikban, az ótestamentumi szövegekhez a Szentföldi reconquista és az albigenek elleni hadjáratok képeiből válogattak.

Az egyházi lovagrendekkel foglalkozó tanulmányok között *Anthony Luttrell* (kutató) a johanniták XII. századi konstantinápolyi jelenlétét vizsgálja. Megállapítja, hogy a bizánci idősokban a császárok mindig is bizalommal viseltettek hospiciumokat fenntartó kegyes tevékenységük iránt. Ez Mánuel alatt, a század végén, rendház alapításában érte el a tetőpontot, miközben a lovagok tevékeny részt vállaltak a bizánci diplomáciában. Ennek magyar vonatkozása is van, hiszen 1170-ben a későbbi magyar király, III. Béla is tett adományt a rend számára. Erthető, hogy nem is vállaltak tevékeny szerepet a bizánci görög uralom megdöntésében.

Hasonlóképpen érdekes *Helen Nicholson* (Cardiff University Wales) írása a lovagrendeknek, főleg a johannitáknak az angol király szolgálatában Írországban 1220–1400 között betöltött szerepéről. A tény önmagában nem meglepő, hiszen a királyi hatalom Európa-szerte igénybe vette pl. a templomosok bankári szolgálatait. Írország esetében a lovagrendi tisztségviselők alkották a királyi hatalom iránt lojális tisztikart, akik az igazgatás mellett szükség esetén a csatatereken is megállták a helyüket (igaz ott nem lovagrendi, hanem királyi tisztségükönél fogva jelentek meg.). A királyi hatalom részben abban is bízhatott, hogy a morális megfontolások, a közvetlen leszármazók hiánya, valamint gyakori személyi váltásuk talán korlátozza őket a visszaélések tekintetében, ami persze csak részben igazolódott be.

A kötetet záró tematikus egységben *Susan Edgington* (Huntingtonshire Regional College, író) az első kereszties háború szépirodalmi feldolgozásairól értekezik. Joggal érzi úgy, hogy a történelmi események irodalmi feldolgozásának is van létjogosultsága, hiszen az egykorú mentalitást a szabadabb ábrázolással sokszor jobban lehet érzékeltetni, mint a fegyelmezett történetírói módszerekkel. Az előzményeket illetően utal arra, hogy az irodalmi feldolgozások a maguk fiktív párbe-

szédekkel szinte magukkal az eseményekkel egykorúak (Chanson d’Antioche stb.), amelyek már a középkorban is történetírást befolyásoló jelentőségre tettek szert. A tárgyalt modern regények előfutárának azonban Sir Walter Scott „Count Robert of Raris” (1831) című alkotása tekinthető. Időközben tekintélyes szakirodalom született a középkori témák irodalmi és történelmi felhasználásának kérdéskörében „use and abuse of medieval history” elnevezés alatt (T. L. Steinberg, R. Irwin). Olyan, nálunk jórészt ismeretlen szerzőket említ, mint Alfred Duggan, Zoé Oldenbourg, Christopher Davis, Amos Oz, Russell Hoban. A szerzőket számos körülmény csábíthatta a távoli „szellemi” kirándulásra, például az Angliában rendkívül népszerű Duggant klasszikus neveltetése és keleti háborús szolgálat, Oz izraeli mivolta, Davist és Hobant pedig zsidó származása, ami fogékonyra tette őket a kereszties háborúk keresztény-zsidó problematikája iránt. A petrográdi születésű francia író, Oldenbourg, a források által elhallgatott „szegények” szemszögéből rekonstruálja az eseményeket. A téma elsőpró franciaországi népszerűségét érthetően befolyásolja az a körülmény, hogy a franciák mindig szerették sajátosan nemzeti, „frank” eseménynek tekinteni az első kereszties hadjáratot (ami még a hadjárat meghirdetésének 900. évfordulóján, 1995-ben is érezhető volt, igaz, Orbán pápa valóban francia földön, Clermontban hirdette meg a hadjáratot). A számos bemutatott francia mű erénye, hogy szerencsés módon magukon viselik az Annales iskola hatását és nyitottságát a komplex társadalomtörténet irányában, igaz a történelmi hitelesség és az irodalmi siker általában nem érvényesülnek kéz a kézben.

Sajnos, a tanulmányból nem derül ki, hogy a keresztiesek és a magyarok közötti konfliktus mely művekben jut hangsúlyosabb szerephez, ám a függelékben közölt, rádiójátékokkal is kiegészített irodalmi bibliográfia, rendkívül hasznos.

A záró tanulmányban *Elisabeth Siberry* (kutató) az első hadjárat XIX. századi ábrázolásaihoz tér vissza. Széles tablón mutatja be a romantika lelkesedését William Etty (1835) Gotfried-képétől a brüsszeli Nagy piactéren álló Gotfried-szobron, Scott már említett regényén át Rossini és Verdi zeneművéig. Nyomon követi ezekben Tasso „Megszabadított Jeruzsálem”-ének inspiráló hatását, valamint kitekint azok kortárs politikai fogadatusukra.

Örvendetes, hogy a szerzők jó néhány tanulmányban foglalkoztak Zára és Konstantinápoly elestével (1204 április), hiszen az utóbbinak éppen az idén van a 800. évfordulója. A hivatkozásokból és lábjegyzetekből pedig megállapítható, hogy a magyar historiográfia történetében egyedüli nemzetközi kereszties kongresszus és tanulmánykötete (*The*

Crusades and the Military Orders. Expanding the Frontiers of Medieval Latin Christianity. Ed. Zsolt Hunyadi and József Laszlovszky. Budapest: CEU-SSCLE, 2001), s főleg annak magyar tanulmányai bevonultak a szakirodalom meghatározó alapművei közé. Ennek is vannak megszívlelendő tanulságai.

Veszprémy László

JIM BRADBURY

THE ROUTLEDGE COMPANION TO MEDIEVAL WARFARE

(Routledge, Taylor and Francis Group, London – New York, 2004, 381 o., ill.)

A neves Routledge Kiadó középkori sorozatában a középkori haditengerészet, a koraközépkori nyugati hadtörténet, a kereszties háborúk hadügyét bemutató kézikönyvek után látott napvilágot ez az átfogóbb igényű segédkönyv Jim Bradbury tollából.

A kézikönyv gyökeresen másként szerkesztett, mint a Közép-Európában megszokottak, egyetlen lábjegyzet nélkül, igen szerény irodalomjegyzékkel ellátva jelent meg. Ez semmiképpen sem a szerző tájékozatlanságának az eredménye, elég ha tudományos apparátussal kiadott nagyszerű kötetekre utalunk (*The Medieval Siege*, New York, St. Martin's Press, 1985; *The Battle of Hastings*, Stroud, Gloucestershire, Sutton, 1998; *The Medieval Archer*, Woodbridge, Suffolk, Boydell Press, 1985., *Philip Augustus: King of France 1180–1223*, London, Longman, 1998). Sokkal inkább az angolszász tudományos népszerűsítő hagyomány ereje mutatkozik meg a szerkesztésben, ahol jónevű írók vállalkoznak történelmi témák és korszakok nagyközönség számára is fogyasztható, olvasmányos feldolgozására.

Lássuk akkor a munka szerkezetét! A mű négy nagyobb és 23 kisebb fejezetre tagolódik. Először a hadvezérekről olvashatunk egy lexikonszerű felsorolást (1–100. o.), majd a csaták és hadjáratok lexikona következik (101–236. o.). Ebben kronologikus alfejezetekben jutunk el a késő-római időszaktól (400) a korszakhatárnak tekintett 1500/1525-ös évekig.

A szerző dicséretesen törekszik a földrajzi kiegyensúlyozottságra, s szakít a hagyományosan egyoldalú Nyugat-Európa központúsággal. Persze az olvasóközönség igénye a Nyugat kiemelt tárgyalását (12-ből 10 fejezet)

megkerülhetetlenné teszi, de szerencsésen külön fejezet tárgyalja a Bizánci Birodalom és Kelet-Európa (400–1453), valamint a Német-Római Birodalom és Közép-Európa (850–1500) hadügyi kapcsolatait.

Az egyes fejezeteket rövid, lényegre törő történeti-hadtörténeti bevezető indítja, majd azt követően sorjázna az egyes hadiesemények leírásai. A vitákat jórészt megelőzi az azal, hogy a hadseregek létszámadataira tudatosan nem tesz becslést.

A harmadik nagy fejezet a katonai témákat tekinti át: fegyverek, páncélat, heraldika, hadseregek, várak és várostromok, haditengerészet és lovagrendek tagolásban.

Az egyes alfejezetek bevezetik az olvasót a terület terminológiájába, s ahol szükséges, rajzok és ábrák segítik a leírtak azonosítását (ennek hiánya a heraldika esetében érthetetlen). A középkori hadseregekről szólva dicséretes, hogy a magyarok „hui, hui” harci kiáltása helyet kapott, ugyanakkor a könnyűlovasság, benne a huszárság szócikke is nyugodtan bekerülhetett volna. A várostromok alfejezet ismét tekintélyesebb terjedelmű áttekintését nyújtja a leghíresebb erösségeknek (283–306. o.), igaz itt néhány jelentős közép/kelet-európai várat feltétlenül felvettünk volna (pl. Belgrád, Pozsony, Szepes), az egyébként joggal szereplő Marienburg (Lengyelország), vagy Rigán mellett.

A kötetet végül rendkívül tömör bibliográfiái fejezet (források, irodalom, historiográfiai jellemzés), illetve térképek, dinasztikus családfák és kronológia zárja. Az ilyen típusú kötetek legnagyobb problémája az egyes szereplők, csaták és események közötti kereszt-